

Shahid Bahonar
University of Kerman

Scientific Association of Persian
Language and Literature

Analysis of the Components of Resistance Literature in the Works of Syrian Poets and Writers

Niloofer Ansari

1. Introduction

Resistance literature is a kind of committed literature that is created by the people and the intellectual leaders of the society against what threatens their material and spiritual life. Resistance poetry is placed in the realm of committed literature because it has the principle of commitment meaning the conscious participation of the writer in the political and social currents of the society and taking a position towards it.

The mission and goal of a poet and writer in the literature of resistance is not only to save his nation and country; this literature has a global mission, which consists of bringing the cries of the oppressed nations to the ears of the world and creating a kind of comprehensive global confrontation against oppression.

2. Methodology

The current research is descriptive-analytical and the research data will be documentary (library) and directly based on historical and literary books and related points.

3. Discussion

The term resistance literature was first used by the Palestinian poet Ghassan Kanfani in a collection of his poems and other contemporary poets. This type of literature first

Article history:

Received: 6 - 10 - 2024

Received in revised form: 16 - 10 - 2024

Published online: 11-1-2025

Journal of Resistance Literature

Year 16, No. 30, Spring and Summer 2024

Accepted: 22 - 10 - 2024

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman

Professor of Persian language and literature. Tehran, Iran. Email: Niloofer.ansari@modares.ac.ir

became popular among Arab poets and writers and later in the world. This type of literature describes the struggle, resistance, and sacrifice to gain freedom, to eliminate oppression, and to defend the ethnic culture, tradition, and beliefs of the people of a land. The result of such an effort resulted in a dynamic and rich literature.

The works created by poets and writers of Syrian resistance literature have been successful to a large extent in disambiguating events, removing doubts, narrating and recording epics, and depicting and perpetuating amazing historical events

The purpose of this research is to pay serious attention to resistance poetry and literature, to provide a precise and reliable definition of resistance literature, to explain its components, and to dissect and analyze this literary genre, because resistance literature, along with other types of arts, is the result of human intellectual and evolutionary achievements. It is in a certain period of people's lives and ignoring this human achievement is something that future generations will not forgive.

This research aims to analyze and recognize the themes of the resistance literature of this nation by mentioning examples of evidence from prominent poets and writers of Syrian resistance literature

4. Conclusion

Resistance literature in Syria has long been considered one of the main literary branches due to its proximity to the occupied territories and the Quds issue, which has been the main concern of the Islamic world and the world's freedom seekers for many years, and many poets and writers have been raised in this circle.

The intellectual line of resistance in the works of Syrian poets and writers begins at the beginning of the 20th century and reaches its peak in the year (1917 AD) at the same time as the beginning of the Treaty with Lefour and continues until the beginning of the disaster of occupation (1967-1948 AD). The

killing and imprisonment of writers and poets is one of the most important features of this period.

From (1967-1987 AD) following the defeat of the Arabs in the Six-Day War, the first intifada began. The poetic themes of despair, displacement, protest, strengthening the spirit of indomitability, promoting the culture of martyrdom, calling for struggle and resistance, etc. can be seen.

The Stone Intifada begins in the fall of 1987. The superiority of poetry over exposing the crimes of the usurping regime and paying attention to aesthetic issues is one of the characteristics of resistance literature of this period.

Studying the works of poets and writers of the Syrian resistance leads us to the conclusion that they appear in the role of social fighters in their works and turn to poetry, stories, and plays to raise awareness and fight against oppression and to convey the message of dignity and respect. bring a person to the ears of the world. They praise their homeland with wonder and wish to free Palestine from the clutches of usurpers.

The poets and writers of the Syrian resistance, with their bravery and sacrifices, have been able to ignite the sparks of hope in the wounded hearts of Palestine in order to continue life and preserve their historical and cultural identity against the aggression of the Zionist regime, and bring the feeling of strength and militancy into the field of poetry and prose. Also, create beautiful images of epic creations and struggles of the Arab world.

Keywords: Resistance literature, Syrian poets and writers, Battle and resistance, Freedom

References:

- Adonis, Ali Ahmad Saeed. (1997). An introduction to Arabic poetry, translated by Kazem Bargh Nisi, first edition, Tehran: Fekr Rooz.
- Adonis, Ali Ahmad Saeed. (1998). Mehyar Damashchi's songs, translated by Kazem Bargh Nisi, Tehran: Karnameh. {in presian }

- Al-Maghout, Muhammad. (2006a). Sayaf al-Zohor, Damascus, Dar al-Madi, 2nd floor.
- Al-Maghout, Muhammad. (1987). Al-Badawi al-Ahmar, Dameshgh: Dar al-Madi
- Alsman, Ghada. (2003). Sohra Tankriya Lalmouti, Ghada Al-Saman's Manshorat, Beirut.
- Alsman, Ghada. (1998). The eternity of the moment of love, Ghada Al-Saman's manshorat, Beirut.
- Azizi, Mohammad Reza; Bavan puri, Massoud; Soleimani, Narges. (2016). "Literature of resistance in the poetry of Ibrahim Abu Talib", two chapters of Sacred Defense Literature, Shahid University, period 1, number 1.
- Basiri, Mohammad Sadeq and Fallah, Nasreen. (2014). "Theoretical foundations of resistance literature in the works of Ghassan Kanfani" *Journal of Kerman Resistance Literature*, No. 10.
- Darvish, Mahmoud. (1971). Shi'e al-Watan, Beirut: Dar al-Awda.
- Sangri, Mohammadreza. (2010). The literature of holy defense, Tehran: Foundation for preserving the works and values of holy defense.
- Kanfani, Ghassan. (1968). Dimensions and positions in the literature of the Palestinian resistance, *Al-Adab Magazine*, Beirut, Vol. 4, 5-18
- Kanfani, Ghassan. (1977). With olive branches, Alireza Nourizadeh, Tehran: abstract.
- Kanfani, Ghassan. (1979). Men in the sun, Adnan Gharifi, Tehran: Arghanun.
- Kanfani, Ghassan. (1982). Umm Saad, Adnan Gharifi, Bija: the future of women.
- Kanfani, Ghassan. (1983). Resistance Literature in Occupied Palestine, Musa Eswar, Tehran: Soroush.
- Kanfani, Ghassan. (1986). A look at the literature of Zionism, Musa Bidej, Tehran: Berg.
- Kanfani, Ghassan. (2011). Children of Palestine, Fatemeh Baghestani, Tehran: Fatah's narrative.
- Kanfani, Ghassan. (Beta). Rejal va Shams, *Sustainability Literature*, Vol. 5 and 6, pp. 260-295.

- Khizr, Abbas. (1968). *Adab al-Maghaveme*, Cairo: Dar al-Kitab al-Arabi.
- Mousa abadi, Reza; Nowruz, Mehdi; Fakhr al-Islam, Batul. (2016). "Reflection of the manifest{in presian}ations of patriotism in the poetry of Seyed Ashraf al-Din Hosseini in the constitutional era", *studies of language and lyrical literature*, **10th year, number 87-98**.
- Mutavali, Hadiseh and colleagues. (2016). *Literature of resistance in Arab countries*, Tehran: Minofar.
- Omri, Naeim; Nejati, Seyyed Hasan. (2018). "Analysis of the components of sustainable literature in the novel *Rejal va Fi alshams* by Ghassan Kanfani", *Journal of Research in Arabic Language and Literature Education*, first year, number 1.
- Parastegari, Soheila, Dadjo, Ilaf. (2015). "Persistence effects in Rasafi's famous divan", *studies of literature, mysticism and philosophy*, volume 2, number 3, 86-102.
- Qabbani, Nazar. (2013) *Al-Amal al-Kamala* by the poet Nizar Qabbani, the poet of al-Hab and al-Thura, Baghdad, Hani School.
- Qabbani, Nazar. (1990). *Waiting for Godot*, translated by Reza Afzali.
- Qabbani, Nazar. (1993). *Shibli and Atash*, first edition, Tehran: Mehrab Andisheh Publications.
- Qabbani, Nazar. (1998). *Republic on the bus*, translated by Hassan Faramarzi, first edition, Tehran: Bostan Publications.
- Qabbani, Nazar. (1993). *My story and poetry*, translated by Gholam Hossein Yousefi and Yousef Hossein Bekar, second edition, Tehran: Tos Publications.
- Qabbani, Nazar. (2007). *Love doesn't stay behind a red light*, translated by Mehdi Sarhadhi, first edition, Tehran: Kelidar Publishing.
- Qabbani, Nazar. (2011). *Belqis and other romances*, translated by Musa Bidej, first edition, Tehran: third edition. {in presian}
- Qaderi, Fatemeh. (2013). "Resistance effects in the works of Mohammad Al Maghout", *Kerman Sustainability Literature Magazine*, No. 3 and 4.
- Rizvan, Hadi; Aryadost, Seyyed Hasan. (2011). "The Manifestation of the Phoenix in the Poems of Adonis" *Journal of Arabic Literature*, No. 3, Year 4, pp. 117-138.

- Shafi'i Kadkani, Mohammad Reza. (1997). *Tazyanehayeh Seluk*, second edition, Tehran: Agah Publications. {in presian}
- Shafi'i Kodkani, Mohammad Reza. (2001). *Contemporary Arab Poetry*, Tehran: Sokhon Publications. {in presian}
- Shokri, Ghali. (1979). *Adeb al-Moghavema*, Beirut: Dar al-Afaq al-Jadidah.

تحلیل مؤلفه‌های ادبیات مقاومت در آثار شاعران و نویسندگان

سوری*

نیلوفر انصاری

چکیده

ادبیات مقاومت که ریشه در جهان عرب هم دارد، امروز به یکی از تأثیرگذارترین گونه‌های ادبی تبدیل شده است، ترسیم مبارزات و رشادت‌های یک ملت در برابر بی‌عدالتی‌ها و ستم بیدادگران، یکی از درون‌مایه‌های شعر و نثر عربی از گذشته تاکنون است که در دوره‌های مختلف حیات شعر و نثر عربی، جلوه و نمود خاصی به خود گرفته است. در دوره معاصر که اغلب کشورهای عربی به‌نوعی زیر کنترل شدید استعمار و استعمارگران به سر می‌بردند، یکی از دغدغه‌های اصلی برخی شاعران و نویسندگان، مبارزه با این بیدادگری‌ها و ترسیم مبارزات و رشادت‌های مردم است؛ ازین رو، آن‌ها با قلم خویش به مبارزه برخاستند و اشعار و نوشته‌های خود را در خدمت مبارزات ملت خویش قرار دادند.

این پژوهش از نوع کیفی و به شیوه تحلیلی، اصول و مبانی نظری ادبیات مقاومت را در آثار شاعران و نویسندگان سوری بررسی می‌کند.

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳-۰۷-۱۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳-۰۷-۲۵ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۳-۰۸-۰۱

DOI: 10.22103/jrl.2024.4642

نشریه ادبیات بیداری، دوره ۱۶، شماره ۳۰، شهریورماه ۱۴۰۳، صص ۴۳-۷۱

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

حق مؤلف © نویسندگان

از مهم‌ترین کسانی که در زمینه ادبیات مقاومت و پایداری در کشور سوریه قلم‌فرسایی کرده‌اند؛ می‌توان به غسان کنفانی، نزار قبانی، غادة السمان، محمد ماغوط، آدونیس، بدیع صقور، سلیم برکات و... اشاره کرد.

یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که نویسندگان و شاعران ادبیات مقاومت سوریه، رنج‌ها و آلام دوران کودکی و بزرگسالی در آوارگی و اخراج از وطن، آمل و آرزوهای بر بادرفته، خفقان و استبداد، وطن‌دوستی، فلسطین، قدس، تعهد ملی و محبت کشورهای عربی و مسئله فلسطین، نیروهای امنیتی و بازجویی را در آثار خود به تصویر کشیده‌اند و نبرد و پایداری را تنها راه‌حل مسئله سوریه می‌دانند و آزادی و آزادگی را بهترین موهبت برای همه افراد بشر در همه اعصار و قرون برمی‌شمارند.

واژه‌های کلیدی: ادبیات مقاومت، شاعران و نویسندگان سوریه، نبرد و پایداری، آزادی و آزادگی

۱- مقدمه

ادبیات مقاومت، نوعی ادبیات پابندی است که در دو جنبه داخلی و خارجی قابل جمع بندی است؛ در جنبه داخلی ذکر و توصیف استبداد حاکمان در حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی مورد نظر است و در بعد خارجی جانمایه ادبیات مقاومت، اغلب به اموری برمی‌گردد که هویت و اصالت تاریخی مردمان مقاوم را نشان می‌دهد. شجاعت در برابر اشغالگری، ایستادگی قهرمانانه در برابر بیداد خارجی و استعمار سرمایه ملی، عکس‌العمل جدی و مناسب در مقابل بی‌اعتنایی به ارزش‌ها، سنت‌ها، اخلاق، آداب و رسوم قوم و تخریب و استحاله شناسنامه فکری - اعتقادی است.

در سال ۱۹۴۸ بعد از تجزیه کشور فلسطین و تأسیس کشور اسرائیل، نقطه عطف جدیدی در نوشتار سوریه به وجود آورد. حکومت حزب بعث بعد از کودتای ۱۹۶۶، سانسور مجددی را به همراه داشت.

در مواجهه با تهدید به آزار و اذیت یا زندان، اکثر نویسندگان سوریه مجبور بودند بین محدودیت‌ها یا زندگی هنری آزادانه در تبعید، یکی را انتخاب کنند، مانند نزار قبانی، غادة السمان، سلیم برکات و علی احمد سعید (آدونیس) شاعر، منتقد و رمان‌نویس برجسته.

بنابراین نبرد بین اعراب و اسرائیل، به‌عنوان مهم‌ترین و اثرگذارترین حادثه بر ذهن و فکر مردم سوریه و افزایش اندیشه مقاومت بر آثار شاعران و نویسندگان سوری است.

هدف از انجام پژوهش، اهتمام جدی در پرداختن به شعر و ادبیات مقاومت نویسندگان سوری، تبیین مؤلفه‌های این گونه ادبی است؛ چراکه ادبیات مقاومت در کنار دیگر انواع هنرها حاصل دستاوردهای فکری و تکاملی بشر در دوره خاصی از زندگی افراد هست و نادیده گرفتن این دستاورد بشری، امری است که نسل‌های آینده، آن را نخواهند بخشید.

۱-۱- شرح و بیان مسأله

شاعران و نویسندگان ادبیات مقاومت سوریه، آثاری خلق کرده‌اند که تا حد زیادی در ابهام‌زدایی از وقایع، رفع شبهات، روایات و ثبت حماسه‌ها و به تصویر کشیدن و ماندگاری رخدادهای شگفت تاریخی موفق بوده‌اند.

تأمل و تحقیق در حوزه شعر و ادبیات مقاومت سوریه و تبیین ابعاد گوناگون با بهره‌گیری از زبان گویای هنر (بخصوص ادبیات) یکی از ضرورت‌های انکارناپذیری است که متأسفانه تا به امروز، آن‌گونه که درخور این رخداد عظیم تاریخی است، مورد توجه جدی اصحاب قلم و هنرمندان قرار نگرفته است. این تحقیق درصدد پاسخ‌گویی به پرسشهای ذیل است.

۱- ادبیات مقاومت از چه زمانی در کشور سوریه به وجود آمد؟

۲- مضامین ادبیات مقاومت چگونه در آثار شاعران و نویسندگان سوری نمود پیدا کرده است؟

۲-۱- پیشینه پژوهش

در زمینه ادبیات مقاومت و مؤلفه‌های ادبیات پایداری در آثار شاعران و نویسندگان سوری تاکنون پژوهشی به صورت تحلیلی و با این گستردگی نگاشته نشده است؛ هرچند پژوهش‌هایی به صورت تطبیقی بین شاعران و نویسندگان ایرانی و سوری و یا مستقل یک شاعر یا نویسنده سوری انجام شده است.

در میان آثار نگاشته شده می‌توان به کتاب «ادبیات مقاومت در کشورهای عربی» اثر حدیثه متولی و همکاران اشاره کرد. این کتاب مشتمل است بر تعاریفی در زمینه مقاومت و تحلیل اشعار شاعرانی همچون ابراهیم طوقان، کمال ناصر، صالح محمود هواری و علی فوده.

از جمله پژوهش‌هایی که در مورد شاعران و نویسندگان سوری صورت گرفته است؛ می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

محمدصادق بصیری و دکتر نسرین فلاح در مقاله «مبانی نظری ادبیات مقاومت در آثار غسان کنفانی» پژوهش ضمن بررسی مقاومت و زندگی غسان کنفانی، زمینه‌های پیدایش ادبیات مقاومت از دیدگاه کنفانی بررسی شده است.

محمدجعفر اصغری در مقاله «بررسی تطبیقی و سبک‌شناسانه جلوه‌های پایداری در شعر نزار قبانی و نصرالله مردانی» به صورت تطبیقی دو سروده «طریق واحد» و «سمند صاعقه» این دو شاعر بررسی و تحلیل شده است.

فاطمه قادری در مقاله «جلوه‌های مقاومت در آثار محمد الماغوط» بیشتر حول محور زندگی سیاسی، اجتماعی و ادبی ماغوط است و در زمینه مؤلفه‌های ادبیات مقاومت، مطالب زیادی ذکر نگردیده است.

همان‌طور که پیداست پژوهش‌های یادشده، به‌طور مختصر به بررسی ادبیات مقاومت پرداخته‌اند؛ اما مقاله حاضر، پژوهشی توصیفی-تحلیلی است که با رویکردی موضوعی و ادبی بر آن است که ضمن استفاده از یافته‌های موجود، به تحلیل مؤلفه‌های ادبیات مقاومت در آثار شاعران و نویسندگان سوری بپردازد.

۱-۳- روش پژوهش

داده‌های پژوهش به شیوه اسنادی (کتابخانه‌ای) فراهم شده و روش پژوهش، توصیفی - تحلیلی است.

۲- بحث

تحلیل مؤلفه‌های مقاومت در آثار نویسندگان و شاعران سوری

مؤلفه‌های ادبیات مقاومت با موضوع و مضمون‌های مشابه و همسان در اشعار شاعران و نویسندگان مقاومت سوری مطرح شده است. از مهم‌ترین مؤلفه‌های مطرح شده در آثار آنان می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۲-۱- استعمارستیزی

استعمارستیزی یکی از مهم‌ترین جلوه‌های ادبیات مقاومت است که شاعران و نویسندگان سوری با ذکر وقایع و اتفاقات و حوادث سیاسی که بر سوریه گذشته است و با بیان نقش بارز مردم سوریه، نفرت خویش را از استعمارگران به تصویر می‌کشند.

با نگاهی به قطعه «وجه مهیار» سروده آدونیس، می‌توان به صراحت دریافت که منظور از آتشی که در چهره مهیار زده شده است، آرمان رستاخیز و انقلاب شاعر است، علیه استعمار و تمامی ارکان تمدن فعلی عرب، قد علم می‌کند و پیام آور افول و زوال این تمدن است.

«وَجَهٌ مَّهْيَارٌ نَارٌ / تَحْرُقُ وَجَهَ النُّجُومِ الْأَلْيَفَةِ / هُوَ ذَا يَتَخَطَّى تُوْحُومَ الْخَلِيفَةِ / رَافِعًا
بَيْرَقَ الْأَقْوَالِ / هَادِمًا كُلَّ دَارٍ / هُوَ ذَا يَرِفُضُ الْإِمَامَةَ» (آدونیس، ۱۹۸۸: ۲۶۸)

ترجمه: چهره مهیار آتش است / سرزمین ستارگان آرام را می سوزاند / او کسی است که مرزوبوم خلیفه را درمی نوردد / پرچم نابودی را بالا می برد / سرزمین ها را ویران می کند / و علیه خلیفه می شورد.

غسان کنفانی نیز در مقدمه‌ای بر داستان «امّ سعد» بر نقش توده‌های مردمی ساکن در اردوگاه‌ها و روستایان تأکید دارد. آن‌ها با جانفشانی، تحمل سختی‌ها و فقر و فلاکت و ایستادگی در رزمگاه به او درس استعمارستیزی می آموزند و او نیز در مقام یک نویسنده آگاه و مبارز، خط‌مشی مقاومت و استعمارستیزی را به آن‌ها می آموزد. (کنفانی، ۱۳۶۱: ۵-۶) وی با ارائه شخصیت زنانه «امّ سعد»، نقش زنان را در مقاومت فلسطین مهم و سرنوشت‌ساز جلوه می دهد. زنان به عنوان نمایندگان فلسطین، با تحمل رنج و سختی‌های زندگی، ایستادگی می ورزند و با تربیت فرزندان انقلابی، خدمتی بزرگ به آرمان فلسطین ارائه می کنند. امّ سعد نماینده طبقات رنج دیده فلسطین است که بهای گزافی را برای شکست پرداخته‌اند. (بصیری و همکاران، ۱۳۹۳: ۶۷)

ماغوط نیز تنها راه رسیدن به حقوق از دست‌رفته را استعمارستیزی و اراده خستگی ناپذیر می داند، حتی تعبیری که در این موارد به کار می برد، تعبیری قوی و استوار است.

«الکلمة الحمراء الشديدة هي مخدعي وحقولي» (الماغوط، ۲۰۰۶ الف: ۳۵) (کلمه سرخ محکم، ذخیره و جولانگاه من است)

او تأکید می کند که تنها راه حل مسئله، استعمارستیزی است که نیاز به هوشیاری دائمی و شجاعت دارد و از اینکه عرب‌ها دچار ترس شده و در خواب غفلت

فرورفته‌اند، ابراز نگرانی می‌کند و با پرسشی تلخ، آن نسلی را که با وجود حضور گسترده استعمار به خود اجازه می‌دهد، بخوابد، مورد سرزنش قرار می‌دهد. (قادری، ۴۳۰: ۱۳۹۰)

«کیفَ یسمحُ أی منا نحنُ ابناءَ هذا الجیلِ لِنفسِةِ بالنومِ و الا استعمارُ فی کلِّ مکان» (همان: ۴۱۱)

چگونه هر یک از ما، مردم این نسل، می‌توانیم به خود اجازه دهیم که در همه جا بخوابیم و استعمار کنیم؟

۲-۲- ترویج فرهنگ شهادت

یکی از نتایج نبرد بین اعراب و اسرائیل، ترویج فرهنگ ایثار و شهادت بود؛ به گونه‌ای هر شخصی که در مقابل دشمن اسرائیلی می‌جنگید و از جان مال و وطن خود دفاع می‌کرد، نزد مردم دارای ارزشی والا و احترامی ویژه بود.

غادة السمان نیز همچون سایرین؛ بلکه بیشتر از آنان مقام «شهید» را ارج نهاده و مرگ شهید را «مرگی زیبا» می‌نامد. او شخصی را که مرگ در حال غفلت، او را درمی‌یابد، نکوهش می‌کند و در مقابل، قهرمانی را که تصمیم به مبارزه می‌گیرد و از مرگ نمی‌هراسد و با آگاهی و آمادگی به استقبال مرگ می‌رود، می‌ستاید. غادة مثال بارز این مرگ را در شهادت «عبد‌الأمیر حلاوی» یکی از فدائیان مبارز می‌بیند. او می‌داند که اسرائیلی‌ها قصد کشتنش را دارند اما با وجود این در روستایش ماند و جنگید و با این کارش، آگاهانه به استقبال مرگ رفت؛ مرگی که با آن زندگی دیگران را نجات داد. (غادة السمان، ۲۰۰۳: ۱۵۸)

آدونیس نیز در قطعه «مرثیة الحلاج» از قصیده «الموت المعاد» با زبانی نمادین به ترویج فرهنگ شهادت می‌پردازد.

«ریشْتَكُ الْمَ سَمُومَةُ الْخَضْرَاءُ/ رِيشْتَكُ الْمَنْفُوحَةُ الْأَوْدَجِ بِاللَّهْبِ / بِالْكَوْكَبِ الْأَلِيعِ مِنْ بَغْدَادَ/ تَارِيخُنَا وَبَعْتُنَا الْقَرِيبُ فِي أَرْضِنَا فِي مَوْتِنَا الْمُعَادِ/ ... وَالنَّارُ فِي عَيْنَيْكَ / مُجْتَاحَةٌ تَمْتَلُّ لِلْسَّمَاءِ / يَا كَو كَبَا يَطْلَعُ مِنْ بَغْدَادَ/ مُحَمَّلًا بِالشَّعْرِ وَالْمِيلَادِ... يَا لَغَةَ الرَّعْدِ الْجَلِيدِيَّةِ/ فِي هَذِهِ الْأَرْضِ الْقُشُورِيَّةِ / يَا شَاعِرَ الْأَسْرَارِ وَالْجُدُورِ.» (آدونیس، ۱۹۸۸: ۴۲۶-۴۲۷)

حلاج در این قطعه، رمز جاودانگی راستی و مقاومت و نماد پیروزی است. آدونیس، حلاج را به عالم اسطوره می کشاند و از نقاب حلاج برای ابراز افکار و اندیشه های خود استفاده می کند. او از تاریخ و ظلمی که از سوی حکومت وقت به حلاج شده، سخن می گوید و او را چنان تو صیف می کند که از ظلم به ستوه آمده است، سپس نقش ققنوس به حلاج می دهد. حلاج خود ققنوسی است گرچه او را بردار می کنند، اما شعله ای از آتش در چشمان او زبانه می کشد. آدونیس خود را با حلاج یکی می کند و یا خود را در این زایش و میلاد از پیروان حلاج می داند. (رضوان و آریادوست، ۱۳۹۱: ۱۲۸)

ترویج فرهنگ شهادت در شعر بدیع صفور نیز برجسته است. در اشعار او دو طرف جنگ وجود دارد؛ طرفی مظلوم و بی گناه که سمت شاعر است و طرفی که به او هام سست خود به دنبال تولدی دوباره در ناز و نعمت و خوشبختی، مردم را به قتل می رساند. شاعر با طعنه ای طنز آلود به ستمگران می گوید: قول می دهیم در تولد دیگرمان، نعمت ها را برای شما بگذاریم، پس لازم نیست ما را بکشید. در اصل، این شعر بر ترویج فرهنگ شهادت و تولد مجدد بنا شده است. ظاهراً به اعتقاد دشمنان شاعر (داعش) اگر بکشند و سپس خود بمیرند، زندگی جاویدان و پرنعمتی به آن ها داده خواهد شد.

«زُهرَة و رِصاصة / أيها الأجل؟ / ينبوع و ساطور / أيهما الأفضل؟ / أرواح و تعاويد / قناصون و حمام / أن تقتل كشرية ماء / أن تموت الأغنية على شفيتك؟! / أيها القناصون / ما السبيل لأن تدعوا لنا أغانيا؟» (صقور، ۲۰۱۴: ۱۷۸)

شکوفه و گلوله / کدام یک زیباست؟ چشمه و چاقوی بزرگ / کدام یک بهتر است؟ / روح‌ها و طلسم‌ها / تیراندازها و کبوتران (پرندگان) / اینکه به مثل آب خوردن کشته شوی / اینکه آواز بر لبانت بمیرد؟ / ای شکارچیان / راه چاره چیست که آوازهایمان را به ما بازگردانید؟

۲-۳- عشق به وطن

آدونیس در دفترشعرش «التحولات والهجرة في أقاليم النهار والليل» در میان مرگ و زندگی، درحالی که از هر دوی آن‌ها هراسان است، سرگردان می‌ماند. اینجاست که داستان تراژدی آدونیس برای همدردی با وطن خود، با مرگ متحد می‌شود. به این صورت دمشق، مرکز حکومت اموی‌ها که از مرگی که هیچ‌گونه حیات و برانگیختگی پس از آن نیست، زجر می‌کشد، نمادی از فرهنگ ملت‌های عربی می‌شود و به جلوه دیگری از ققنوس، به دلیل مرگ تدریجی بر اثر سوختن، تبدیل می‌شود.

آدونیس در قصیده «تحولات صقر» می‌گوید:

«أحلمُ يا دَمِشْقُ / بِالرَّعْبِ فِي ظَلالِ قاسِيُونِ / بِالزَّمَنِ الماضِيِ بلا عِيُونِ / بِالجَسَدِ اليابِسِ،
بِالمَقابِرِ الخرسا / تَصيحُ: / يا دَمِشْقُ / مُوتِي هُنا واحترِقِي وعودِي / تَصيحُ: لا موتِي و لا
تعودِي. أيتها الطريدة المائلة الفخدين يا دَمِشْقُ»

ترجمه: ای دمشق / خواب‌ترس در سایه کوه قاسیون را می‌بینم / و زمان گذشته‌ای که چشم ندارد / و جسم خشک و گورهای لال / که فریاد می‌زند: ای دمشق / همین‌جا بمیر و بسوز و بازگرد / فریاد می‌زند: نه، بمیر و بازنگرد / ای شکاری که ران‌هایش فربه و پر است ای دمشق.

توجه و اشتیاق فراوان بدیع صقور به وطن، نیز می‌تواند دلیلی بر گرایش وی، چه آگاهانه و چه به صورت ناخودآگاه، به کهن‌الگوی جاودانگی و نوزایی باشد.

«فِي هَزِيعِ الْحَرْبِ الْأَخِيرَةِ / أُمْتِيَتْ جَوَادُ مَوْتِي / وَأَنْطَلَقَتْ كَطَّيْرِ / فَوَصَلَتْ بَيْتَ السَّمَاءِ / عِنْدَ بَيْتِ السَّمَاءِ فَتَحَتْ لِفِرَاشَةِ رَوْحِي بَابَ قَلْبِي ... / فَطَارَتْ! / وَ عَلَيَّ بَابَ وَطَنٍ أَوْ صَدْتَهُ الرِّيحَ / قَبِيلَ مَوْتِي / سَقَطَتْ دَمْعَةٌ / وَابْتَعَدَتْ يَا أُنْتِ، يَا الَّذِي كُنْتُ لِي / وَطَنًا مِنْ يَاسْمِينِ» (صقور، ۲۰۱۴: ۱۰۱)

در پاره‌ای از جنگ اخیر / بر اسب مرگم سوار شدم / و مانند پرنده حرکت کردم / پس به آسمان رسیدم ... / نزد خانه آسمان ... / برای پروانه روحم در قلبم را گشودم ... / پس پرکشید / و بر در وطنی که باد آن را بسته بود / کمی قبل از مرگم ... / اشکی سرازیر شد / و دورگشت / ای تو، ای کسی که برای من بودی / وطنی از جنس یاسمین

۲-۴- روحیه ذلت‌ناپذیری

غسان کنفانی در بخش‌هایی از رمان خود، تحقیر شدن و ننگ و ذلتی را که فلسطینی‌ها در مسیر فرار به کویت متحمل می‌شوند به تصویر می‌کشد؛ به‌عنوان مثال در بخشی که ابوقیس هنگام رفتن به مغازه آن شخص چاق در بصره می‌رود به‌وضوح بیانگر این مطلب است.

«حَاوَلُ أَنْ يَقُولُ شَيْئاً وَلَكِنَّهُ لَمْ يَسْتَطِعْ كَانَتْ غُصَّةٌ دَامِعَةٌ تَمَرِّقُ حَلْفَهُ ... غُصَّةٌ ذَاقَ مِثْلَهَا تَمَاماً حِينَ وَصَلَ إِلَى الْبَصْرَةِ وَ ذَهَبَ إِلَى دُكَّانِ الرَّجُلِ السَّمِينِ الَّذِي يَعْمَلُ فِي تَهْرِيْبِ النَّاسِ مِنَ الْبَصْرَةِ إِلَى الْكُوَيْتِ، وَقَفَ أَمَامَهُ حَامِلاً عَلَى كِتْفِيهِ كُلَّ الذَّلِّ وَ كُلَّ الرَّجَاءِ الَّذِيْنَ يَسْتَطِيعُ رَجُلٌ عَجُوزٌ أَنْ يَحْمِلَهَا ...» (کنفانی، ۱۹۶۳: ۱۸)

کنفانی بر آن است تا با انگشت نهادن بر این ذلت و خواری که فرد فلسطینی به دلیل فقر و در پی یافتن لقمه‌ای نان متحمل می‌شود، رنج و محنت فرد فلسطینی را فریاد بکشد و فریاد مظلومیت سر دهد و به جهانیان بگوید که عامل این مرارت‌ها

و سختی‌ها کسی نیست جز اسرائیل و حامیان آن که با اشغال فلسطین، مسبب تمامی این سختی‌ها و حقارت برای فرد فلسطینی شده‌اند. در این رمان، کنعانی به روشنی بر این نوع از خوارشدن و تحقیر شدن فرد فلسطینی انگشت نهاده و معتقد است اگر سرزمین فلسطین اشغال نمی‌شد، مطمئناً این ذلت و خواری بر فرد فلسطینی تحمیل نمی‌شد.

با نگاهی به دیوان‌های شعری آدونیس درمی‌یابیم که اندیشهٔ ذلت‌ناپذیری آدونیس، همه‌جا حکم فرماست؛ بارزترین این فکر را می‌توان در دیوان «أغانی مهیار الدمشقی» مشاهده کرد؛ به‌عنوان مثال در نمونهٔ زیر می‌توان دورنمایی کلی از فکر آدونیس را به‌وضوح دید:

«أَفْتَحُ بَاباً عَلَى الْأَرْضِ، أَشْعِلُ نَارَ الْخُصُورِ... خَالِقًا وَطَّنًا مِنْ رَمَادِ الْجُدُورِ... مِنْ
الرَّعْدِ وَالصَّاعِقَةِ حَارِقًا مُمِيَاءَ الصُّورِ.» (آدونیس، ۱۹۸۸: ۲۹۶)

ترجمه: دری به سوی زمین می‌گشایم، آتش حضور را روشن می‌کنم / ... و وطنی از جنس خاکستر ریشه‌ها به وجود می‌آورم / ... از تندر و صاعقه / و مومیای اعصار را آتش می‌زنم.

آدونیس خود در نقش ققنوس زمانه ظاهر می‌شود و با آتشی که رعد و صاعقه را هم بدان افزوده تا اعماق فرو می‌رود و ریشهٔ تمدن کنونی را خاکستر می‌کند تا سرزمینی نو برپا کند. تمدنی که آن را به مومیایی تشبیه می‌کند که باید خاکستر شود تا جوانه‌های تازه از زیر خاکسترش سر بر آورند.

۲-۵- اعتراض علیه حاکمان

مؤلفه‌ای که فراوانی بسامد در اشعار شاعران مقاومت سوری دارد در زمینهٔ انتقاد و اعتراض به وضع موجود است. نزار قبانی در بسیاری از شعرهای سیاسی و اجتماعی‌اش به همین مقوله توجه داشته است و می‌گوید:

«دوستان/خبر مرگ زبان عربی را به شما می‌دهم / و مرگ کتاب‌های قدیمی / خبر مرگ را به شما می‌دهم / سرزمین ما، پاره‌پاره شد چون کفش‌های کهنه / و کلمات مورد تجاوز و توهین و دشنام قرار گرفتند / خبر مرگ به شما می‌دهم ... / خبر مرگ پایان اندیشه‌ای که راهنمای ما به سوی شکست بود.» (قبانی، ۲۰۱۳: ۱۵۵)

این شعر، اعتراضی است به جمال عبدالناصر، رئیس‌جمهور وقت مصر که داعیه رهبری جهان عرب را داشت.

غسان کنفانی در داستان کوتاه «تاهروقت که برگردیم» در پشت واقعیت تلخ فلسطین، دسیسه انگلیس را به مخاطب یادآور می‌شود که چگونه سازمان حَقَّانَه یهود با همکاری آنان و با سوءاستفاده از غفلت اعراب و اعتماد آنان به دولت انگلیس، فلسطین را اشغال کرد. کنفانی در این داستان فریاد اعتراض سر می‌دهد. «نیاز نبود کسی به ایفرات بگوید که انگلیس هم علاقه دارد حیفا را به دستان سازمان حَقَّانَه بسپرد. او به‌خوبی مطلع بود که حَقَّانَه و انگلیس از قبل نقش مشترکی را ایفا می‌کرده‌اند و به این هدف مشترک هنوز هم ادامه می‌دهند ...» (کنفانی، ۱۳۹۱: ۱۹۴؛ بصیری و همکاران، ۱۳۹۳: ۶۸)

کنفانی همچنین در رمان «بازگشت به حیفا» خشم و اعتراض خود را علیه حاکمان در شخصیت سعید نشان می‌دهد:

«برای ما، برای تو و من، فلسطین چیزی است که باید در زیر خروارها خاطره دنبال آن باشیم. همان لحظه‌ای که فکر کردیم، وطن ما در گذشته جامانده، مرتکب اشتباه شدیم.» (کنفانی، ۱۳۹۱: ۱۷۳)

۲-۶- فلسطین و امید به آینده

تشکیل رژیم صهیونیستی و آوارگی مردم بی‌پناه فلسطین، مصیبتی است که قلب هر انسان آزاده‌ای را به درد می‌آورد؛ بنابراین، بسیاری از گویندگان و نویسندگان سوری در آثار خود به این موضوع توجه داشته‌اند:

غسان کنفانی در رمان «رجال فی والشمس» به این محنت فلسطینیان اشاره می‌کند:

«أراح أبو قیس صدره فوق التراب الندي، فبدأت الأرض تخفق من تحته ... الأرض التي تركها منذ عشرة سنوات» (کنفانی، ۱۹۶۳: ۷)

ترجمه: ابو قیس سینه خود را بر خاک شبنم گذاشت و زمین زیر سرش شروع به لرزیدن کرد... سرزمینی که ده سال پیش ترک کرده بود.

و نیز در قسمتی دیگر از رمان خود از زبان ابو قیس می‌نویسد:

«يا رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْكَ يا استاذ سلیم! يا رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْكَ! لاشك أنك ذو خُطوة عند الله حين جعلك تموت قبل ليلة واحد من سقوط القرية المسكينة في أيدي اليهود ... ليلة واحد فقط ... يا الله! وأنقذت شيخوتك من العار...» (کنفانی، ۱۹۶۳: ۱۱)

خدا رحمتت کند آقای سلیم! ای رحمت خدا بر تو باد! شکی نیست که تو در پیشگاه خداوند گناهکار بودی که یک شب قبل از اینکه روستای فقیرانه به دست یهودیان بیفتد تو را بمیراند... فقط یک شب... خدا یا! و پیری تو را از شرم نجات داد.

این نمونه‌ها به روشنی نشان می‌دهد که کنعانی اشغال سرزمین خود را عامل اصلی بی‌خانمان شدن و آوارگی و رنج محنت مردم خود می‌داند؛ بنابراین سعی دارد با برجسته کردن این درد و رنج‌ها از محنت و سختی مردم فلسطین را به تصویر بکشد و ضمیر خفته جهانیان و مدعیان دفاع از حقوق بشر را بیدار نماید.

نزار قبانی نیز به‌عنوان یک شاعر متعهد که نسبت به جامعه بشری احساس مسئولیت می‌کند، در شعر بلند «خوشه‌های خشم» موضوع فلسطین و مقاومتش را با زبان طنز مطرح کرده است:

«سرزمینی را دزدیدید / دنیا بر این ماجرا کف زد / هزاران خانه ما را مصادره کردید / و هزاران کودک ما را فروختید / دنیا برای دلالان کف زد» (قبانی، ۱۳۵۴: ۱۱)

مخاطب شاعر قدرتمندان و سازمان‌های بین‌المللی بی‌کفایتی است که در برابر مردم فلسطین احساس درد نمی‌کنند؛ بلکه هجمه و قساوت اسرائیل غاصب را تشویق کنند؛ چنان که برای دزدان و دلالان کف می‌زنند. او همچنین شعر بلند «کودکان سنگ» را در موضوع انتفاضه مردم فلسطین می‌سراید و کودکان آزاده‌ای را که با دست خالی در مقابل اشغال سرزمینشان ایستادگی می‌کنند، در شعرش می‌ستاید و امید به پیروزی را به آنان القا می‌کند:

«برای چیدن زیتون مهیا باشید / که این روزگار یهودی / وهمی است که به زودی فرو خواهد ریخت.» (قبانی، ۱۳۵۴: ۱۱)

زیتون نماد صلح و آرامش، یهودی کنایه از بی‌رحمی و شقاوت و دوران سخت قساوت آنان، بنایی است که به زودی فرومی‌ریزد.

ماغوط نیز مسأله فلسطین را اصل و دیگر مسائل را فرع می‌داند و در یک تصویر زیبا، آن را چون خورشید می‌داند که دیگر مسائل همچون دیگر سیارات به دور آن می‌چرخند.

«لَا أَحَدٌ يَشْكُ لِلْحِظَّةِ وَاحِدَةٍ بِأَنَّ الشُّغْلَ الشَّاعِلَ لِمُعْظَمِ زَعَمَاءِ وَقَادَةِ الْمَنْطِقَةِ هُوَ مُعَالِجَةُ الْقَضَايَا الْمُرْتَمَّةِ وَالْمُسْتَجِدَّةِ اللَّتِي تَوَاجَهُ بِأَدْوَانِهِمْ وَ شُعُوبِهِمْ كَالِإِسْتِعْمَارِ وَالْإِحْتِلَالِ ... وَ عَلَى رَأْسِ هَذِهِ الْقَضَايَا جَمِيعاً هِيَ قَضِيَّةُ فِلَسْطِينَ فَهِيَ ثَابِتَةٌ كَالشَّمْسِ وَ كُلُّ الْقَضَايَا الْأُخْرَى تَلْفُ وَ تَدَوَّرُ حَوْلَهَا» (الماغوط، ۲۰۰۶: ۲۴۹)

ترجمه: هیچ کس حتی یک لحظه شک نمی‌کند که دغدغه اصلی اکثر رهبران منطقه رسیدگی به مسائل مزمن و نوظهور پیش روی کشورها و ملت‌های خود مانند استعمار و اشغال است و در رأس همه این مسائل، مسئله فلسطین است که مانند خورشید پایدار است و همه مسائل به دور آن می‌چرخد.

اهمیت این مسئله به اندازه‌ای است که آن را مقدم بر تمام خواسته‌ها و نیازهای ضروری، حتی خوردن و آشامیدن می‌داند تا جایی که وقتی به قهوه خانه می‌رود؛ ابتدا از گارسون، عقب‌نشینی اسرائیل و به رسمیت شناختن ملت فلسطین را می‌خواهد و می‌گوید:

«أنا من الناحية السياسية فسأدخل إلى المقهى وإذا ما سألتني الكرسون ماذا أشرب سأقول له: أريد أنسحب إسرائيل من جنوب لبنان والإعتراف بحقوق الشعب ودعم الجبهة الشرقية وضرب المصالح الأمريكية في المنطقة ... وبعد ذلك أريد فنجان قهوة»

ترجمه: از نظر سیاسی وارد کافه می‌شوم و اگر پیشخدمت از من پرسد چه می‌نوشم، به او می‌گویم: می‌خواهم اسرائیل از جنوب لبنان عقب‌نشینی کند، حقوق مردم را به رسمیت بشناسد، از جبهه شرقی حمایت کند و به منافع مردم حمله کنید: می‌خواهم هتلی را در آن منطقه ببینم و بعد از آن یک فنجان قهوه می‌خواهم. (الماغوط، ۲۰۰۶:

(۳۲۱)

۲-۷- پرهیز از فرقه‌گرایی و تفرقه

انتقاد از فرقه‌گرایی، یکی از مضامین پررنگ در شعر نزار قبانی است. او در این موضوع می‌سراید:

«زهر نژادی / دریای بیروت را پر می‌کند» (قبانی، ۱۳۷۷: ۷۶)

«در سال یک هزار و نه صد و هفتاد و پنج / بر شانه‌های مردم مدیترانه / زیبارویی به نام بیروت غنوده بود / و مردمش به اتفاق آراء / تصمیم گرفتند آن را با بنزین نژادپرستی آتش بزنند / و خاکستر آن را در یک مراسم بی‌نظیر و وحشیانه و احمقانه به دریا بریزند.» (همان: ۸۲)

پرداختن به موضوع نژادپرستی و جنگ‌های داخلی لبنان بخصوص در بیروت دستمایه بسیاری از شعرهای نزار قبانی می‌شود که شعر بلند «خرگوش‌ها متحد شوید» از آغاز تا انجام به این موضوع پرداخته است. همچنین سروده‌هایی «از

جمهوری جنون ستان دیدن کنید»، «شهری که نامش بیروت بود» و «بیروت را دوست داشته باشید» در این مایه سروده شده‌اند.

ماغوط نیز علت شکست عرب و موفقیت اسرائیل را در چند گانگی آن‌ها می‌داند؛ زیرا عرب‌ها که چندین دولت و ارتش و پارلمان و دستگاه‌های امنیتی داشته، در برابر دولت‌ها، سیاست‌های متفاوت دارند، همیشه شکست می‌خورند و در مقابل اسرائیل با داشتن یک دولت و ارتش و پارلمان و موضع واحد در تمام زمینه‌ها همیشه پیروز است. او بر این باور است که با رها شدن ناگهانی مسئله فلسطین و پرداختن به دیگر مسائل، به اسرائیل این فرصت داده می‌شود تا دیگر سرزمین‌های باقی‌مانده را نیز به اشغال خود درآورد. ماغوط به گونه طنز این مسئله را مطرح می‌کند و می‌گوید:

«فَجَاءَ وَ دُونَ سَابِقِ إِنْذَارِ رَكَنُوا جَانِباً قَضِيَةَ فِلَسْطِينَ وَ تَعَثَّرَ الْمَفَاوِضَاتُ عَلَى الْمَسَارَاتِ كُلِّهَا وَ إِسْتَمْرَارَ قَصْفِ الْجُنُوبِ وَ حِصَارِ الْعِرَاقِ وَ إِحْتِمَالِ تَقْسِيمِهِ إِلَى حَارَاتٍ وَ أَرْقَةِ ... وَ كَرَّ سَوْأُ كُلِّ طَاقَاتِهِمْ وَ جُهُودِهِمْ لِلدِّفَاعِ عَنِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ وَ الدُّوْدِ عَنِ حَيَا ضِهَا وَ شَيْنِ حَرْبِ لَاهُوَادَةَ فِيهَا صَدَّ اللِّهْجَاتِ الْمَحَلِيَّةِ الَّتِي تُهْدِدُهَا...» (ماغوط، ۲۰۰۶: ۳۱)

ترجمه: ناگهان و بدون اخطار، موضوع فلسطین را کنار گذاشتند و مذاکرات در همه مسیرها شکست خورد و ادامه بمباران جنوب و محاصره عراق و امکان تقسیم آن به محله‌ها و کوچه‌ها... با فداکاری تمام توان و تلاش خود را برای دفاع از زبان عربی، دفاع از مدرنیته و جنگ بی‌امان با گویش‌های محلی که آن را تهدید می‌کنند به کار گرفتند.

کنفانی نیز در داستان کوتاه «دوست سلیمان در یک شب چیزهای زیادی می‌فهمد» بر لزوم اتحاد و پرهیز از تفرقه تأکید می‌کند. سربازان اسرائیلی در این داستان، خانه‌های روستائیان را به تلافی اقدام مسلحانه یکی از ساکنان روستا به نام

سلیمان ویران می‌کنند و همه را آواره کوه و دشت می‌سازند. راوی داستان در پایان ماجرا به مادرش می‌گوید: «تو اسلحه من را مخفی کردی و به من گفستی که دیوانه‌ام. من باید با سلیمان می‌رفتم.» (کنفانی، ۱۳۹۱: ۱۳۸)

در رمان «امّ سعد» کنفانی، اتحاد و همدلی در برابر تفرقه‌افکنی دشمن، آرمان زن فلسطینی است که دستیابی به آن موجب پیروزی بر غاصبان ستم‌پیشه است: «این‌ها می‌خواهند ما را به جان هم بیندازند، ما تیره‌بخت‌ها را، فقط برای این که دو لیر استفاده ببرند. آن ساختمان بزرگ بیشتر از هزار لیتر می‌آرزد، خیلی بیشتر اما برای آن‌ها مهم نیست که یکی از ما را وادار کنند روزی دیگری را ببرد...» (کنفانی، ۱۳۶۱: ۶۴)

۲-۸- دعوت به مبارزه و مقاومت

بسیاری از شاعران و نویسندگان سوری هجوم دشمنان را به وطنی که در آن متوگد شده بودند، می‌بینند؛ بنابراین مبارزه و فداکاری در راه وطن، بخشی از وجود آنان می‌شود. آنان به‌عنوان یک انسان آزادی‌خواه نمی‌توانند ستم و سلطه ظالمان و استعمارگران را نظاره‌گر باشند؛ از این رو در آثار خود، خلق را به مبارزه با ظلم و بیداد فرامی‌خوانند.

غسان کنفانی نیز همانند دیگر نویسندگان و شاعران فلسطینی به اهمیت مبارزه و ایستادگی پی برده است و ستیز و جنگ با متجاوزان را یگانه راه‌حل مسئله فلسطین می‌داند. در داستان «بازگشت به حیفا» دو شخصیت اصلی سعید و صفیه پس از سالها به حیفا برمی‌گردند. آن‌ها با دسیسه انگلیس و سبیت سازمان یهود از شهر خود آواره می‌شوند و با فراری گروهی و ناخواسته، همچون دیگر ساکنان غیرنظامی این شهر، آن را به دشمن تقدیم می‌کنند و حتی نمی‌توانند تنها فرزند خود را از شهر خارج کنند. در پایان داستان، سعید با تحولی اساسی، جنگ با متجاوز را تنها راه باز پس گرفتن تمامی هویت گذشته‌اش می‌داند و پس از برشمردن سختی‌ها و آلام مردم و به تصویر کشیدن آوارگی و رنج مردم خود در

پایان رمان خود با طرح پرسشی مهم و تأثیرگذار دعوت به مبارزه و شکستن سکوت می‌کند.

«لِمَاذَا لَمْ تَدُقْ جَدْرَانَ الْخَزَانِ؟ لِمَاذَا لَمْ تَقْرَعُوْا جَدْرَانَ الْخَزَانِ؟ لِمَاذَا لِمَاذَا لِمَاذَا؟»
(کنفانی، ۱۹۶۳: ۱۰۸-۱۰۹)

از دیگر نمونه‌هایی که در آن سخن از مقاومت است، آنجاست که غاده السمان در رمان «بیروت ۷۵» به توضیح زندگی طبقه کارگر و زحمتکش می‌پردازد. از دیدگاه او، این گروه همیشه به مبارزه با سختی‌ها پرداخته‌اند و با عزم و اراده‌ای که در آنان است، مرگ را مغلوب خود کرده‌اند. ابو مصطفی در این رمان، از این طبقه است که با وجود از دست دادن پسر خود در دریا، اراده‌اش محکم‌تر و در برابر هجوم مرگ، فریادهای زندگی‌اش بلندتر می‌شود.

«زندگانیم به مرگم می‌گوید: دو ست می‌دارم... زیرا اگر تو نبودی / بی‌گمان من می‌زیستم / بی‌آنکه زنده باشم...» (غاده السمان، ۱۹۹۸: ص ۲۱۱)

نزار قبانی نیز، بی‌توجهی اعراب را نسبت به شرایط و حوادثی که برای آن‌ها اتفاق افتاده، به مردگانی تشبیه می‌کند؛ زیرا مردگان به دنیای پیرامون خود، بی‌توجه هستند و از نسل انقلابی فلسطین که یک باره به اندازه قرن‌ها، قد برافراشته‌اند، می‌خواهد به اخبار گذشتگان گوش فرادهند و با تمامی قوا بر اثردهای اسرائیل بتازند.

«بَا تَلَامِيذَ غَزَّةَ لَا تَبَالُوا بِإِذَاعَاتِنَا / وَلَا تَسْمَعُونَا / إِضْرِبُوا بِكُلِّ قَوْمٍ / وَأَحْزِمُوا أَمْرَكُمْ / وَلَا تَسْأَلُونَا / نَحْنُ أَهْلُ الْحِسَابِ وَالْجَمْعِ / وَالطَّرْحِ / فَخَوْضُوا الْحَرَّ وَبِكُمْ / وَأَتْرَكُونَا / نَحْنُ مَوْتَى / لَا يَمْلِكُونَ ضَرِيحًا / وَبِتَامِي لَا يَمْلِكُونَ عُيُونًا / وَطَلَبْنَا مِنْكُمْ أَنْ تُقَاتِلُوا التِّيْنَةَ / قَدْ صَعَّرْنَا أَمَامَكُمْ أَلْفَ قَرْنٍ / وَكَبَّرْتُمْ خِلَالَ شَهْرِ قُرُونًا.» (قبانی، ۱۹۸۸: ۳۰-۳۲) (موسی آبادی، ۱۳۹۶: ۹۰)

ترجمه: ای دانش آموزان غزه، به ندای ما اهمیت ندهید و به حرف ما گوش ندهید، با تمام وجود ضربه بزنید و قاطع باشید و از ما نپرسید، ما اهل حساب و جمع و تفریق هستیم، پس شما بجنگید. ما مرده‌ایم، آن‌ها حرم ندارند و یتیم‌ها چشم ندارند و ما از شما خواستیم که با اژدها بجنگید، هزار نسل پیش از تو کوچک بوده‌ایم و شما در مدت یک ماه، قرن‌ها کوچک شدید.

شمشیر در ادبیات جهانی، به‌طور کلی نشان از جنگ و پایداری و دلآوری بوده است. شاعر در این قسمت می‌گوید: که در بین اعراب، آهنگری نیست که شمشیر بسازد و این که کسی به امور جنگ و دفاع اهمیت نمی‌دهد و در نتیجه مردم در برابر دشمنان قدرت دفاع ندارند.

ماغوظ در این باره می‌سراید:

«یا إِخْوَتِي / لَقَدْ نَسِيتُ حَتَّى مَلَأَ مِحْكَمَ / أَيُّهَا الْعُيُونُ الْمُثِيرَةَ لِذِ شَهْوَةِ / أَيُّهَا اللَّهُ / أَرَبِعَ قَارَاتٍ جَرِيحَهُ بَيْنَ نَهْدِي / كُنْتُ أَفْكَرُ بِأَنْنِي سَأَكْتَسِحُ الْعَالَمَ / بَعَيْنِي الزَّرْقَاوِينَ وَ نَظْرَاتِي الشَّاعِرِيَةَ» (الماغوظ، ۲۰۰۶: ۵۲)

ای برادرانم / من حتی چهره‌تان را فراموش کرده‌ام / ای چشم‌های شهوت برانگیز / ای خداوند / چهار قاره زخمی در سینه من است / فکر می‌کردم با دو چشمان آبی و نگاه‌های شاعرانه‌ام همه جهان را تسخیر خواهم کرد.

ماغوظ که درد بشریت را احساس می‌کند، فریاد خود را فراتر از وطن، منطقه و قاره سکونتش برمی‌آورد و مردم ستم دیده همه جهان را به مبارزه فرامی‌خواند. دل‌مشغولی حقیقی او، کسب شهرت و افتخارات فردی نیست؛ او خود را همانند پیامبران، حامل رسالتی می‌داند که جامعه را نجات می‌دهد و پیام خود را از طریق نوشته‌هایش به مردم ابلاغ می‌کند.

«من پیامبری هستم که تنها محاسن و عصا کم دارد / اَمَا مِنْ مَسْلَحٍ بَاقِي خَوَاهِم مَانِد / خداوند مرا این چنین خلق کرده است / کشتی و طوفان / جنگل و هیزم‌شکن / رنگی بارنگ‌های مختلف / مثل شفق، مثل بهار» (ماغوظ، ۱۹۹۸: ۵۶)

او کشتی نجاتی است برای مظلومان و طوفانی سهمگین برای ظالمان، هم سازنده است و هم ویرانگر.

ماغوط برای تشویق به مبارزه، آحاد ملت را در برابر واقعیت تلخ اشغال سرزمینشان و تبعات ناشی از آن قرار می‌دهد؟

«إِن أَرْضَنَا مُحْتَلَّةٌ / وَالْمَقَاوِمَةُ مُشْرَدَّةٌ / وَاقْتِصَادُنَا مُنْهَارٌ / وَقَضَيْتِنَا بَيْدَ الْعَرَبِ / وَ سَلَاخُنَا بَيْدَ الشَّرْقِ / وَ الْعِلْمُ إِلَّا سَرَايِلِي يُرْفَرِفُ عَلَنَّا» (ماغوط، ۲۰۰۶: ۲۳) (قادری، ۱۳۹۰: ۴۳۷)

سرزمین ما اشغال شده / مقاومت از هم پاشیده / اقتصادمان فروپاشیده / مسئله ما در دست غرب و سلاح ما در دست شرق است / و پرچم اسرائیل، آشکارا در اهتزاز است

۳- نتیجه‌گیری

ادبیات مقاومت در سوریه به دلیل مجاورت با سرزمین‌های اشغالی و موضوع قدس که سالهاست دغدغه اصلی جهان اسلام و آزادی خواهان دنیا است، مدت‌ها است جزو اصلی‌ترین شاخه‌های ادبی به شمار می‌رود و شاعران و نویسندگان بسیاری در این محفل پرورش یافته‌اند.

نتایج پژوهش بیانگر آن است:

۱- خط فکری مقاومت در آثار شاعران و نویسندگان سوریه، از اوایل قرن بیستم آغاز می‌شود و در سال (۱۹۱۷ م) هم‌زمان با آغاز پیمان نامه با لفور، به اوج خود می‌رسد و تا زمان آغاز فاجعه اشغال (۱۹۶۷-۱۹۴۸ م) ادامه می‌یابد. قتل و حبس نویسندگان و شاعران از مهم‌ترین ویژگی‌های این دوره است.

۲- از سال (۱۹۸۷-۱۹۶۷ م) به دنبال شکست اعراب در جنگ شش‌روزه، انتفاضة اول آغاز می‌گردد. مضامین شعری همچون ناامیدی، آوارگی، اعتراض، تقویت

روحي ذلت ناپذيري، ترويج فرهنگ شهادت، دعوت به مبارزه و مقاومت و... مشاهده مي‌شود.

انتفاضه سنگ از پاييز (۱۹۸۷ م) آغاز مي‌شود. برتري شعر نسبت به افشاي جنايات‌هاي رژيم غاصب و توجه به مباحث زيبايي‌شناسي از ويژگي‌هاي ادب مقاومت اين دوره است.

۳- شاعران و نویسندگان مقاومت سوری در آثار خود، در نقش مبارز اجتماعی ظاهر می‌شوند و برای آگاهی بخشیدن و مقابله با ظلم و ستم، به شعر و داستان و نمایش‌نامه روی می‌آورند تا پیام عزت و کرامت انسانی را به گوش جهانیان برسانند. آنان وطن خود را با شگفتی ستایش می‌کنند و آرزوی رهایی فلسطین از چنگال غاصبان را دارند. آنان با رشادت‌ها و فداکاری‌های خود توانسته‌اند بارقه‌های امید را در دل مجروح فلسطین به منظور ادامه حیات و حفظ هویت تاریخی و فرهنگی خویش در برابر تجاوزات رژیم صهیونیستی برافروزند و احساس قدرت و ستیزه‌جویی را به عرصه شعر و نثر، وارد کنند؛ همچنین تصاویری زیبا از حماسه‌آفرینی‌ها و مبارزه‌طلبی‌های جهان عرب خلق کنند.

کتاب‌نامه

آدوینس، علی احمد سعید. (۱۳۷۶). **پیش درآمدی بر شعر عربی**، ترجمه کاظم برگ نیسی. تهران: فکر روز.

آدوینس، علی احمد سعید. (۱۳۷۷). **ترانه‌های مهیار ده شقی**، ترجمه کاظم برگ نیسی. تهران: کارنامه.

بصیری، محمدصادق و فلاح، نسرين. (۱۳۹۳). «مبانی نظری ادبیات مقاومت در آثار غسان کفانی» **نشریه ادبیات پایداری**، شماره ۱۰، صص ۶۵-۹۰.

پرستگاری، سهیلا و دادجو، ایلاف. (۱۳۹۵). «جلوه‌های پایداری در دیوان معروف رصافی»،

مطالعات ادبیات، عرفان و فلسفه، دوره ۲، شماره ۳، ۸۶-۱۰۲.

- خضر، عباس. (۱۹۶۸). **أدب المقاومة**. قاهره: دارالكتاب العربی.
- درویش، محمود. (۱۹۷۱). **شیء الوطن**، بیروت: دارالعودة
- رضوان، هادی و آریادوست، سید حسن. (۱۳۹۱). «تجلی ققنوس در اشعار آدونیس» **مجله ادب عربی**، شماره ۳، سال ۴، صص ۱۱۷-۱۳۸.
- السمان، غاده. (۲۰۰۳). **سهرة تنكرية للموتی**، منشورات غادة السمان، بیروت.
- السمان، غاده. (۱۹۹۸ م). **الأبدية لحظة حب**، منشورات غادة السمان، بیروت.
- سنگری، محمد رضا. (۱۳۷۷). ادبیات پایدار، نامه پژوهش، ش ۴، س ۳، تهران: مرکز پژوهش های بنیادی.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۷۶). **تازیانه های سلوک**، چاپ دوم، تهران: انتشارات آگاہ
- شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۸۰). **شعر معاصر عرب**، تهران: انتشارات سخن.
- شکری، عالی. (۱۹۷۹). **أدب المقاومة**، بیروت: دارالآفاق الجديدة.
- صقور، بدیع. (۲۰۱۴). **دعوا الحمام ینام**. سویدا: دار لیندا للطباعة والنشر التوزیع
- عزیزی، محمدرضا و دیگران. (۱۳۹۶). «ادبیات مقاومت در شعر ابراهیم ابوطالب»، **دو فصلنامه ادبیات دفاع مقدس**، دانشگاه شاهد، دوره ۱، شماره ۱، صص ۲۷-۴۲.
- عموری، نعیم؛ نجاتی، سید حسن. (۱۳۹۸). «تحلیل مؤلفه های ادبیات پایدار در رمان رجال فی والشمس اثر غسان کنفانی»، **مجله پژوهش در آموزش زبان و ادبیات عرب**، سال اول، شماره ۱، صص ۵۹-۷۷.
- قادری، فاطمه. (۱۳۹۰). «جلوه های مقاومت در آثار محمد الماغوط»، **نشریه ادبیات پایداری**، شماره ۳ و ۴، صص ۴۲۹-۴۵۳.
- قبانی، نزار. (۱۳۶۹). **در انتظار گودو**، ترجمه رضا افضلی.
- قبانی، نزار. (۱۳۷۲). **شبلی و آتش**، تهران: انتشارات محراب اندیشه.
- قبانی، نزار. (۱۳۷۷). **جمهوری در اتوبوس**، ترجمه حسن فرامرزی. تهران: انتشارات بوستان.

- قبانی، نزار. (۱۳۸۶). **داستان من و شعر**، ترجمه غلامحسین یوسفی و یوسف حسین بکار، چاپ دوم، تهران: انتشارات توس.
- قبانی، نزار. (۱۳۸۶). **عشق پشت چراغ قرمز نمی‌ماند**، ترجمه مهدی سرحدی، چاپ اول، تهران: نشر کلیدر.
- قبانی، نزار. (۱۳۹۰). **بلیس و عاشقانه‌های دیگر**، ترجمه موسی بیدج. تهران: نشر ثالث.
- قبانی، نزار. (۲۰۱۳). **الاعمال الكاملة للشاعر نزار قبانی شاعر الحب و الثورة**، بغداد، مکتبه هانی.
- کنفانی، غسان. (۱۳۴۹). **شعر مقاومت در فلسطین اشغال شده**، سیروس طاهباز. تهران: کتاب موج
- کنفانی، غسان. (۱۳۵۶). **با شاخه‌های زیتون**، علیرضا نوری زاده. تهران: چکیده.
- کنفانی، غسان. (۱۳۵۸). **مردان در آفتاب**. عدنان غریفی. تهران: ارغنون.
- کنفانی، غسان. (۱۳۶۱). **امّ سعد، عدنان غریفی**. بی‌جا: آینده زن.
- کنفانی، غسان. (۱۳۶۵). **نگاهی به ادبیات صهیونیسم**، موسی بیدج، تهران: برگ.
- کنفانی، غسان. (۱۳۹۱). **بچه‌های فلسطین**، فاطمه باغستانی، تهران: روایت فتح.
- کنفانی، غسان. (۱۹۶۸). **ابعاد و مواقف فی ادب المقاومة الفلسطينية**، مجله الآداب، بیروت، ش ۴، ۵-۱۸
- الماغوط، محمد. (۱۹۸۷). **البدوی الاحمر**، دمشق: دارالمدی
- الماغوط، محمد. (۲۰۰۶ الف). **سیاف الزهور**، دمشق، دارالمدی، ط ۲.
- متولی، حدیثه و همکاران. (۱۳۹۶). **ادبیات مقاومت در کشورهای عربی**. تهران: مینوفر.
- موسی آبادی، رضا و دیگران. (۱۳۹۶). «بازتاب جلوه‌های وطن پرستی در شعر سید اشرف الدین حسینی در عصر مشروطه». **مطالعات زبان و ادبیات غنایی**، سال دهم، شماره ۲۵، صص ۸۷-۹۷.